

فرهنگ و تمدّن اسلام و ایران

(ویژه پزشکی) - بخش دوّم

تمدن اسلام، علل و عوامل پیدایی و شکوفایی آن (۲)

دکتر علی بیات

مرکز آموزش مجازی دانشگاهیان

بسم الله الرّحمن الرّحیم

مناظره ی ولید بن مغیره و رسول اکرم در دوران بعثت

روزی ولید بن مغیره خدمت پیامبر اکرم (ص) رسیدند و از ایشان سوال کردند که آیا شما رمه و شتر و گوسفند دارید؟ پیامبر فرمودند: خیر. پس پرسید آیا درهم و دینار و غلام و کنیز دارید؟ پیامبر فرمودند: خیرولید در ادامه پرسید: پس چطور ادعای پیغمبری می کنید؟

رسول خدا از ولید پرسیدند: پس چطور ادعای پیغمبری می کنید؟

رسول خدا از ولید پرسیدند که آیا او اسب و شتر و درهم و دینار و غلام و کنیز دارد؟

ولید پاسخ داد:آری پس پیامبر فرمودند که تو چرا ادعای پیغمبری نکردی؟ اگر منطق تو این است که ادعای پیامبری به این هاست پس از من واجب تر و اولی تر بودی

امام صادق(ع):

ابی الله ان یجری الامور الا باسبابها

معنی: خداوند ابا دارد که اجرای امور جز از طریق اسباب و علل انجام شود

مشیت الهی بر این امر استوار است که رسولان خود را برای هدایت انسان ها بفرستد.

خداوند گر چه دارای اراده و مشیت مطلق است اما این ها نفی اسباب نمی کند

ابن خلدون

لازمه ی ایجاد یک تحول سیاسی و فرهنگی و تمدنی این است که دولت بزرگ باید از بادیه آغاز گردد.بادیه در نقطه ی آغاز مراحل حیات اجتماعی است و بادیه نشینان دارای آرمان غلبه بر شهر می باشند.از نظر روان شناسی تاریخی آرزوی بادیه نشینان تسلط بر شهر و به دست گرفتن زمام امور شهری می باشد.

آرزو و بهشت آرمانی قوم عرب غلبه بر منطقه ی سواد بود. ابن خلدون مطرح می کند که علت این که بعثت اغلب پیامبران مذکور در قرآن کریم در بین النهرین اتفاق افتاد این بود که بین النهرین کانون اولیه تمدن و فرهنگ های بشری بوده است. بنابراین خاستگاه قدیمی ترین ادیان و پیامبران اولوالعظم منطقه ی بین النهرین می باشد.

جغرافیا گهواره ی تاریخ است یعنی رویدادها و تحولات تاریخی در متن پدیده های جغرافیایی به وجود می آید.

علل و عوامل اصلی پیدایش فرهنگ و تمدن اسلامی:

تاریخ نگاری اسلامی بسیاری از روش ها و موضوعات خود را غیر اعراب گرفته است(میراث ایرانی، میراث بیزانسی، میراث یهودی). انتقال تاریخ نگاری و سنت های ایرانی ، هندی، بابلی، بین النهرین و یهودی، تاریخ نگاری اسلامی نامیده نمی شوند.

اصل اول:

تعالیم اسلامی- محوری ترین اصل در نظام معرفتی اسلام توحید می باشد، که به معنای ارائه ی معیار و منطق معرفتی می باشد.که اولین آیات نازل شده بر

پیامبرآیات نخست سوره ی علق می باشد.(اقراء بسم ربک الذی خلق) اشاره به قرائت توحیدی از نظام تعلیم و تربیت و آموزش می باشد.

کتاب علم و تمدن در اسلام از دکتر سید حسن نصر است که به شناخت شالوده ها و بنیان های فرهنگ و تمدن اسلامی بر اساس نظریه ی وحدت می باشد یعنی همه چیز به خدا بر می گردد.

فرهنگ و تمدن اسلامی از انسان سخن میگوید اما انسان محور نیست. بلکه انسان را در راستای اصل توحید که اصل ثابت و جاری در همه ی مفاهیم و مولفه های معرفتی اسلام است یعنی انجام احکام عبادی در نظر می گیرد. بنابر این انسان مقام بالایی در اندیشه اسلامی دارد.

اسلام معتقد به اصالت انسان نیست.تفاوت اومانیسم اسلامی و غربی در این است که در فرهنگ غرب انسان محور معرفت و اندیشه است اما در تفکر ادیان الهی خداوند محور معرفت است. اومانیسم اسلامی بر اساس این که همه ی انسان ها بندگان خدا هستند تعریف می شود. در چشم انداز فرهنگ و تمدن اسلامی توجه به آیه ی زیر ضرورت دارد:

انا خلقناکم من ذکرو انثی و جعناکم شعوباً و قبائلاً ان اکرمکم عند الله اتقالم

پیامبر اکرم (ص):

کلکم من آدم و آدم من تراب که این طرح و نظام معرفتی است.

ترسیم نظام اجتماعی اسلام نیاز به اموال معرفتی دارد. اصلی ترین و بنیادی ترین اصل در تعالیم اسلامی اصل توحید می باشد. معیار و عیار هر چیزی در بازگشت به

اصل توحید است. و جه تمایز انسان با سایر موجودات تعلیم و تربیت پذیر بودن انسان می باشد.

با رجوع به کتاب اصول کافی مقدمه ی کلینی خواهید دید که اساس تعالیم اسلامی مبتنی بر امر آموزش . پرورش است.

رسالت و فلسفه ی اصلی بعثت انبیاء در آیه ی ۲ سوره ی جمعه ذکر شده است(هو الذی بعث فی الامین رسولاً منهم یتلوا علیهم آیات و یزکیهم و یعلمهم الکتاب و الحکمه و ان کانوا من قبل لفی ضلال مبین)* این آیه دلالت بر این موضوع دارد که عرب پیش از اسلام فاقد فرهنگ و تمدن بود

اصلی ترین رسالت انبیا تعلیم و تربیت و هدایت انسان ها می باشد که از طرقی تربیت فردی، اجتماعی و تشکیل حکومت صورت می گیرد.

از دیگر ویژگی های تعالیم اسلامی معنا گرایی و معنویت است که انعکاس عمیقی در عرفان اسلامی یافت و نشان دهنده ی غنای فرهنگ و تمدن اسلامی می باشد.

عقل گرایی:

در بسیاری از آیات قرآن انسان ها به تفکر و تعقل دعوت شده اند، عقل اساس شخصیت و هویت انسان است.

امام صادق(ع): (دعامه الانسان العقل) ستون شخصیت انسان عقل است.تکیه بر بعد عقل گرایی موجب شد جامعه ی اسلامی قرن۳و۴ از کنار هم قرار گرفتن میراث های فرهنگی تمدنی سایر اقوام و ملل ، انجمن ها و مراکز علمی با حضور دانشمندانی که

دارای اعتقادات ، باورها و وابستگی های قومی ؛ دینی؛ و مذهبی مختلف بودند تشکیل شود.

یحی بن عدی یک دانشمند مسیحی یعقوبی مذهب است که فارابی نزد او فلسفه را آموخت. او همچنین یک پزشک بود که مسکویه مبرد طب را آموخت.

فارابی در مجالس و محافل مختلف از متی بن یونس منطق فرا می گرفت بنابراین اسلام با تاکید بر خردورزی و عقل گرایی همه ی دستاوردهای عقلی، معرفتی سایر اقوام و ملل را به یکدیگر پیوند داد.

پیامبر اکرم(ص):

اطلبوا لعلم و لو بالصین

از دیگر ویژگی های فرهنگ و تمدن اسلامی عدالت محوری است که به عنوان اصلی در طراحی ها و برنامه ریزی های اجتماعی اسلام محدود به شهر مدینه نمی شود بلکه شهر مدینه فقط یک الگوی اولیه است.

دولت نبوی بر اساس فضیلت سالاری بوده که به معنای تعهد و تخصص می باشد.

برتری های نژادی در تمدن غربی جایگزین عدالت شده اند مانند نازیسم، صهیونیسم و آپارتاید آفریقای جنوبی. ریشه ی جنگ جهانی دوم نیز سیاست های نژاد پرستانه نازیسم بود که منجر به ویرانی وسیعی در اروپا گردید. نقش اعراب را در فرهنگ و تمدن اسلامی باید متناسب با جایگاه خودشان بررسی کرد. صحابه پیامبر اهل فکر و فرهنگ نبوده و بیشتر جنگجو بودند پیامبر نیز این استعداد را در راستای اهداف و ارزش های دینی به کار گرفتند.

رسول خدا (ص):

(ما احد من اصحابی یموت فی ارض یبعث فی القیامه قائداً و نوراً لهم) هیچ یک از صحابه من نیستند اگر در راه خدا به جهاد رفتند و در آن جا درگذشتند یا شهید شوند در روز قیامت به عنوان یک رهبر و نوری برای مردم آن سرزمین مبعوث می شوند.یکی دیگر از ویژگی های فرهنگ و تمدن اسلامی (آموزه های اجتماعی اسلام است).نظام اجتماعی عرب تا زمان ظهور اسلام مبتنی بر نظم قبیله ای بود. همزمان با رحلت پیامبر دو جریان فکری به موازات هم به وجود آمد که دو قرائت از اسلام را ارائه داد.

قرائت اول، قرائت اسلام عربی می باشد که دارای ویژگی های زیر است:

۱-تحلیل اسلام مبتنی بر ذوق و فکر و منافع عرب

۲-اسلام به عنوان ابزار

۳-فتوحات حاصل از گسترش اسلام در راستای منافع اقتصادی و قدرت طلبانه عرب

۴-نمایندگان این قرائت امویان بودند

قرائت دوم، عرب اسلامی که خصایص زیر را شامل می شود:

۱-عرب در خدمت اسلام

۲-اصل بودن اسلام و فرع بودن عرب

۳-این تفکر توسط علویان مطرح شد

قانون مندی و ضابطه مندی از دیگر ویژگی های فرهنگ و تمدن اسلامی است. دین اسلام برای همه ی جنبه های حیات فری و جمعی انسان ها دارای طرح و برنامه است از قبیل اقتصادی، سیاسی، حقوقی، خانوادگی و....

عوامل فرعی پیدایش فرهنگ و تمدن اسلامی:

۱-ضعف و زوال سیاسی دولت ها و امپراطوری های مقارن ظهور اسلام و معاصر دولت مدینه

۲-انحطاط و زوال فکری دینی جوامع و دولت های مقارن ظهور اسلام

۳-نارضایتی مردم از بی عدالتی ها و ظلم اقتصادی دولت ها

۴-نارضایتی از جنگ های طولانی(به خصوص جنگ های خسرو پرویز ازسال(۶۰۳تا۶۲۷)

۵-فساد اخلاقی سیاسی و مردمی در جهان معاصر و مقارن عصر بعثت

۶- انتقال مواریث و دستاوردهای اقوام ، فرهنگ ها و تمدن های دیگر به عالم اسلام:

۱- مرحله ی گسترش جغرافیایی اسلام و آشنایی اعراب با سایر مردمان برخوردار از فرهنگ و تمدن
۲- مرحله ی اخذ و اقتباس(قرن ۲و۳)
۳- مرحله ی نوآوری(قرن ۴ و نیمه ی نخست قرن۵)
۴- مرحله ی تالیف و تدوین و تحقیق
۵- ضعف و رکود فرهنگ و تمدن اسلامی

صحابه در نگاه اهل سنت و شیعه متفاوت هستند.اهل سنت آن عصمتی را که شیعیان در امامان شیعه می بینند اهل سنت در صحابه می بینند با آن دو صفت و ویژگی که برای صحابه قائل هستند یعنی عدالت و اجتهاد.

به تعبیر امام علی(ع):

صحابه از این امتیاز برخوردارند که سخنان پیامبر را شنیده و اعمال ایشان را دیده اند.

طبق بندی صحابه از منظر امام علی(ع):

۱-صحابه منافق که نقش منفی در تحریف شخصیت پیامبر و اسلام بعد از رحلت ایشان داشتند

۲-صحابه ای که در مواجهه با شبهه از رسول خدا سوال می کردند

۳-صحابه ای که در مواجهه با شبهه از رسول خدا سوال می کردند.

معرفی چند منبع در باب تمدن اسلامی و علل و عوامل پیدایی آن:

۱-کتاب التراث الیونانی فی الحضاره الاسلامیه

این کتاب شامل مجموعه مقالات مستشرقان و اسلام پژوهان غربی است مانند نالینو، گلدزیهر،هاینریش بکر و......

آقای عبدالرحمن بدوی این مقالات را از زبان آلمانی به عربی ترجمه کرده است.

۲-انتقال علوم یونانی به عالم اسلامی از آقای اولیری

۳-کتاب الفهرست ابن ندیم(شامل کتاب های تا سال۳۷۹)

۴-کتاب مقدمه ای بر تاریخ علم از جورج سار

۵-تاریخ تمدن ویل دورانت

آقای عبدالرحمن بدوی در نقد خود می گوید که فرهنگ اسلامی در تقابل با فرهنگ و تمدن یونانی بوده و تمدن یونانی عقل گرایی محض است.